

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΑΡΡΑ

Ο ΔΙΣΡΑΕΛΙ

ΚΑΙ Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΡΤΑ

ΤΟΥ 1830

*Από τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του 1830
στο Συνέδριο του Βερολίνου*



ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ
ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΑΡΤΑ 2026

Ο Disraeli και η οθωμανική Άρτα του 1830

Από τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του 1830 στο Συνέδριο του Βερολίνου

Πόσοι γνωρίζουν ότι ο Benjamin Disraeli, ο μετέπειτα πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας, πέρασε από την Άρτα τον Οκτώβριο του 1830;

Ήταν τότε μόλις 25 ετών, ένας νεαρός συγγραφέας που ταξίδευε στην Ανατολή. Η Άρτα, μια πόλη που έφερε ακόμη βαθιά τα σημάδια της Επανάστασης του 1821, του άφησε εντυπώσεις που διατήρησε στις προσωπικές του επιστολές και αργότερα μετέφερε στο μυθιστόρημά του Contarini Fleming.

Μέσα από αυτές τις μαρτυρίες, αλλά και τις παρατηρήσεις του Βρετανού περιηγητή David Urquhart, που είχε επισκεφθεί την πόλη λίγους μήνες νωρίτερα, επιχειρούμε να ανασυνθέσουμε εικόνες της Άρτας του 1830: τα ερειπωμένα σπίτια, το βρετανικό προξενείο, την καθημερινή ζωή της οθωμανικής πόλης και τη συνάντηση του νεαρού Disraeli με έναν ισχυρό τοπικό μπέη.

Η μικρή αυτή μελέτη παρακολουθεί και μια ενδιαφέρουσα ιστορική συνέχεια. Σαράντα οκτώ χρόνια αργότερα, ο ίδιος άνθρωπος, πρωθυπουργός πλέον της Μεγάλης Βρετανίας, συμμετείχε στο Συνέδριο του Βερολίνου, όπου τέθηκε το ζήτημα της διόρθωσης των ελληνοτουρκικών συνόρων, ανοίγοντας τον δρόμο για την ενσωμάτωση της Άρτας στο ελληνικό κράτος το 1881.

Μια μάλλον άγνωστη στο αρτινό κοινό ιστορία, που συνδέει την τοπική ιστορία με τη λογοτεχνία και τη μεγάλη ευρωπαϊκή διπλωματία του 19ου αιώνα.

Αναστασία Καρρά

Ένας εικοσιπεντάχρονος ταξιδιώτης στην Άρτα

Στα μέσα Οκτωβρίου του 1830 ένας νεαρός Άγγλος ταξιδιώτης έφθανε στην Άρτα. Ήταν μόλις είκοσι πέντε ετών και είχε ήδη γίνει γνωστός ως συγγραφέας, απείχε όμως ακόμη πολύ από την πολιτική σταδιοδρομία που θα τον οδηγούσε δύο φορές στην πρωθυπουργία της Μεγάλης Βρετανίας. Ήταν ο Benjamin Disraeli.

Το μεγάλο ταξίδι του στη Μεσόγειο και την Ανατολή είχε αρχίσει λίγους μήνες νωρίτερα. Μαζί του ταξίδευε ο φίλος του William Meredith και, σε αυτή τη φάση του ταξιδιού, ο James Clay. Στις 11 Οκτωβρίου έφθασαν στην Πρέβεζα, όπου βρισκόταν ο Βρετανός γενικός πρόξενος William Meyer.

Εκεί προέκυψε μια ευκαιρία που ο νεαρός Disraeli δύσκολα θα άφηνε να περάσει. Ο Μεγάλος Βεζίρης Resid Mehmed Pasha, ένας από τους ισχυρότερους άνδρες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, βρισκόταν στα Γιάννενα. Γιατί όμως ένας εικοσιπεντάχρονος Άγγλος συγγραφέας ήθελε τόσο πολύ να τον συναντήσει;

Την απάντηση τη δίνει ο ίδιος. Σε επιστολή που έστειλε στον Meyer από την Πρέβεζα στις 12 Οκτωβρίου εξηγεί ότι τους δеляζε η δυνατότητα να δουν από κοντά τον οθωμανικό στρατό, να παρουσιαστούν σε έναν Μεγάλο Βεζίρη και συγχρόνως να ταξιδέψουν για λίγο στο εσωτερικό της Αλβανίας. Δεν φαίνεται, επομένως, να υπήρχε κάποια επίσημη πολιτική ή διπλωματική αποστολή. Ήταν η περιέργεια ενός νεαρού ταξιδιώτη που ήθελε να γνωρίσει από κοντά έναν κόσμο που μέχρι τότε γνώριζε κυρίως μέσα από τα διαβάσματά του.

Δεν ταξίδευε όμως χωρίς συστάσεις. Είχε μαζί του επιστολή του Sir Frederick Adam, Βρετανού Ύπατου Αρμοστή των Ιονίων Νήσων, η οποία μπορούσε να του ανοίξει πόρτες απρόσιτες σε έναν συνηθισμένο περιηγητή. Στην ίδια επιστολή προς τον Meyer ρωτούσε πού ακριβώς βρισκόταν ο Μεγάλος Βεζίρης, αν μπορούσαν να φθάσουν στα Γιάννενα και στη Ζίτσα και αν ο δρόμος ήταν ασφαλής.

Έτσι η Άρτα μπήκε στη διαδρομή του. Δεν ήταν ο τελικός προορισμός αλλά ο ενδιαμέσος σταθμός στον δρόμο προς τα Γιάννενα. Έμελλε όμως να του αφήσει μερικές από τις πιο χαρακτηριστικές εντυπώσεις αυτού του πρώτου περάσματος από την οθωμανική Ήπειρο.

Από τη Σαλαώρα στην Άρτα

Οι τρεις ταξιδιώτες πέρασαν από την Πρέβεζα στη Σαλαώρα και από εκεί συνέχισαν έφιπποι προς την Άρτα. Στη μεγάλη επιστολή που έγραψε στον πατέρα του στις 25 Οκτωβρίου, ο Disraeli τοποθετεί την αναχώρησή τους για την πόλη το πρωί της 14ης Οκτωβρίου. Ήταν, όπως θυμόταν, μια μικρή ομάδα έξι ένοπλων ιππέων.

Στην Άρτα είχε ήδη εξασφαλιστεί η διαμονή τους στο βρετανικό προξενικό οίκημα. Η εικόνα της πόλης, ωστόσο, θα τον εντυπωσίαζε περισσότερο από όσο περίμενε.



Ο Benjamin Disraeli σε νεαρή ηλικία. Χαρακτικό βασισμένο σε προσωπογραφία του Sir Francis Grant, περ. 1830–1850. (National Portrait Gallery, London, NPG D18883).

«Η Άρτα είναι ερείπια»

Η εικόνα της Άρτας που αντίκρισε ο Disraeli τον Οκτώβριο του 1830 απείχε πολύ από εκείνη μιας άλλοτε ακμαίας πόλης. Τα γεγονότα της Επανάστασης του 1821 και οι πολεμικές επιχειρήσεις που ακολούθησαν είχαν αφήσει βαθιά σημάδια στον οικιστικό της ιστό.

Λίγους μήνες νωρίτερα, τον Ιούνιο του 1830, είχε περάσει από την Άρτα και ο Βρετανός ταξιδιώτης David Urquhart. Η δική του μαρτυρία επιβεβαιώνει την έκταση της καταστροφής, αλλά και την αντίθεση ανάμεσα στα ερείπια της πόλης και την καλλιεργημένη γη που την περιέβαλλε.

Η εντύπωση αυτή έμεινε βαθιά χαραγμένη και στη μνήμη του Disraeli. Δύο χρόνια αργότερα, στο μυθιστόρημά του Contarini Fleming (1832), επανήλθε στην εικόνα της Άρτας με μια χαρακτηριστική αντιπαραβολή ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν της:

«Κατευθύνθηκα, λοιπόν, στη Σαλαώρα και την επόμενη ημέρα κατάφερα να φθάσω στην Άρτα, μια πόλη άλλοτε τόσο όμορφη όσο και η τοποθεσία της, φημισμένη για τους κήπους της, αλλά τώρα ένας σωρός ερειπίων».

Στη λογοτεχνική αφήγηση, η εικόνα της καταστροφής αποκτά και μια ιδιαίτερα ζωντανή λεπτομέρεια. Μέσα στην ερειπωμένη πόλη, ο μιναρές του κεντρικού τζαμιού εξακολουθούσε να στέκει όρθιος και από εκεί ακουγόταν η φωνή του μουεζίνη, καλώντας τους πιστούς στην προσευχή «μέσα σε όλη αυτή την καταστροφή που είχαν προκαλέσει οι άνθρωποι».

Η αντίθεση ανάμεσα στην άλλοτε φημισμένη για τους κήπους της Άρτα και στην πόλη των ερειπίων αποτελεί μία από τις πιο χαρακτηριστικές εικόνες που διατήρησε ο Disraeli από το σύντομο πέρασμά του.



Η Άρτα στα μέσα του 19ου αιώνα. Διακρίνονται τα τείχη του κάστρου και ένας μιναρές ανάμεσα στις στέγες της οθωμανικής πόλης. Σχέδιο του Edward Lear, 1848–1849. (National Galleries of Scotland).

Ένα σπίτι με ακόμη νωπά τα σημάδια του 1821

Υπήρχε μάλιστα ένα κτίριο μέσα στην Άρτα στο οποίο ο Urquhart μπορούσε ακόμη να “διαβάσει” τα γεγονότα του 1821: η Casa Comboti, στην τότε συνοικία Πλάτανος, στη θέση όπου σήμερα βρίσκεται η Στοά Χρηστογιώργου, επί της οδού Βασιλέως Πύρρου.

Εκεί φιλοξενήθηκε τον Ιούνιο του 1830. Παρατήρησε στους τοίχους και στα ψηλά παράθυρα ίχνη από σφαίρες, ενώ στην πόρτα διακρίνονταν ακόμη σημάδια φωτιάς και χτυπημάτων από τσεκούρια. Τα συνέδεε με τη μάχη της Άρτας και την πολιορκία του σπιτιού το 1821.

Εννέα χρόνια αργότερα, τα σημάδια της σύγκρουσης παρέμεναν ορατά. Η μαρτυρία του Urquhart μάς επιτρέπει έτσι να αντιληφθούμε πόσο συγκεκριμένη ήταν η πραγματικότητα που κρυβόταν πίσω από τη σύντομη περιγραφή του Disraeli για την ερειπωμένη Άρτα.



Το εσωτερικό της παλαιάς οικίας του Πάνου Κομπότη, κοντά στον ναό του Αγίου Κωνσταντίνου, στη θέση της σημερινής Στοάς Χρηστογιώργου. Στο κτίριο αυτό φιλοξενήθηκε τον Ιούνιο του 1830 ο Βρετανός περιηγητής David Urquhart. (Πηγή φωτογραφίας: Γιάννης Τσούτσινος, Η Μάχη της Άρτας, 1971).

Το σπίτι του βρετανικού προξενείου

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα πληροφορία που μας δίνει ο Disraeli αφορά τη βρετανική προξενική παρουσία στην Άρτα. Ο νεαρός ταξιδιώτης αναφέρει το προξενικό οίκημα τόσο ως το σπίτι όπου είχε εξασφαλιστεί η διαμονή τους όσο και ως ένα από τα κτίρια που είχαν ανοικοδομηθεί μέσα στην κατεστραμμένη πόλη.

Η μαρτυρία του Urquhart, λίγους μήνες νωρίτερα, συμπληρώνει την εικόνα. Ο Βρετανός περιηγητής μνημονεύει τον Dr Lucas, τον τοπικό Βρετανό υποπρόξενο, και μας μεταφέρει μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ιστορία που συνδέει το προξενικό οίκημα με την οικία Κομπότη.

Η γυναίκα στην οποία ανήκε η Casa Comboti, όπου φιλοξενήθηκε ο Urquhart, είχε καταφύγει στην Κέρκυρα κατά τα γεγονότα του 1821 και είχε παραμείνει εκεί πέντε χρόνια. Όταν επέστρεψε στην Άρτα, διέθεσε όση περιουσία της είχε απομείνει για να επισκευάσει ένα σπίτι και να περιποιηθεί έναν κήπο.

Η προσπάθειά της να ξαναφτιάξει τη ζωή της δεν κράτησε πολύ. Είκοσι Αλβανοί στρατιώτες εγκαταστάθηκαν στο σπίτι της και η ίδια αναγκάστηκε να αναζητήσει καταφύγιο στο βρετανικό προξενείο. Το οίκημα αυτό, όπως διευκρινίζει ο Urquhart, της ανήκε, αλλά το είχε εκμισθώσει στον Άγγλο πρόξενο.

Όταν ο Βρετανός περιηγητής επισκέφθηκε την Άρτα, τον Ιούνιο του 1830, η γυναίκα ζούσε πλέον σε έναν από τους χώρους των πατρικών της στάβλων.

Η προσωπική της περιπέτεια φωτίζει μια διαφορετική πλευρά της Άρτας του 1830. Πίσω από τα ερειπωμένα σπίτια που περιγράφουν οι δύο ταξιδιώτες βρίσκονταν άνθρωποι που είχαν εγκαταλείψει την πόλη, είχαν επιστρέψει προσπαθώντας να ξαναφτιάξουν τη ζωή τους και εξακολουθούσαν να αντιμετωπίζουν τις συνέπειες των γεγονότων της προηγούμενης δεκαετίας.

Η πρώτη νύχτα στην Άρτα

Για τον ίδιο τον Disraeli, πάντως, η Άρτα συνδέθηκε και με κάτι πολύ διαφορετικό από τα ερείπιά της.

Εδώ, όπως γράφει, ξάπλωσε για πρώτη φορά σε ντιβάνι και άκουσε για πρώτη φορά τον μουεζίνη να καλεί τους πιστούς σε προσευχή από τον μιναρέ. Ήταν δύο πρωτόγνωρες εμπειρίες από την καθημερινή ζωή του οθωμανικού κόσμου, τις οποίες διατήρησε στη μνήμη του και αργότερα μετέφερε στη λογοτεχνική του αφήγηση.

Το επόμενο πρωί θα γνώριζε και μια διαφορετική πλευρά αυτού του κόσμου: την επίσημη υποδοχή στο ντιβάνι ενός ισχυρού Οθωμανού μπέη της Άρτας.



Ο Ιωάννης Κομπότης (1806–1867), αξιωματικός, σε προσωπογραφία του Ν. Μαρινόγλου, 1849. (Πηγή: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Πανδέκτης – Νεοελληνική Εικονιστική Προσωπογραφία).

Ο «Μπέης της Άρτας»

Το πρωί της παραμονής του στην Άρτα, ο Disraeli επισκέφθηκε τον Kalio Bey, όπως τον ονομάζει στην επιστολή του προς τον πατέρα του, ενώ στην επιστολή του William Meredith προς τον Βρετανό πρόξενο William Meyer, με ημερομηνία 14 Οκτωβρίου 1830, το όνομα εμφανίζεται ως Kalid Bey. Από τον μπέη οι ταξιδιώτες πληροφορήθηκαν ότι ο Μεγάλος Βεζίρης θα παρέμενε στα Γιάννενα για τρεις ή τέσσερις ακόμη ημέρες, γεγονός που τους εξασφάλιζε τη δυνατότητα να τον συναντήσουν.

Ο Disraeli παρουσιάζει τον Kalio Bey ως ισχυρό πρόσωπο της Άρτας, παλαιότερα εξαιρετικά εύπορο, πιστό στην Υψηλή Πύλη κατά τις πρόσφατες αναταραχές και με κύρος που παρέμενε σημαντικό παρά την καταστροφή της πόλης.

Στο μεταγενέστερο μυθιστόρημά του Contarini Fleming, η μορφή του μπέη αποκτά πιο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ο Disraeli τον παρουσιάζει ως άνδρα με επιβλητική εμφάνιση, σοβαρότητα και εξαιρετικά ευγενικούς τρόπους. Η αρχοντιά του, ωστόσο, δεν συνοδεύεται από ανάλογη μεγαλοπρέπεια του χώρου όπου δεχόταν τους επισκέπτες του. Το οίκημα στο οποίο πραγματοποιήθηκε η συνάντηση έμοιαζε περισσότερο με μεγάλο υπόστεγο παρά με κατοικία ισχυρού αξιωματούχου. Μέσα στην ερειπωμένη Άρτα, η αντίθεση ανάμεσα στην παρουσία του μπέη και στο περιβάλλον του ήταν ιδιαίτερα χαρακτηριστική.

Εκεί ο νεαρός Άγγλος γνώρισε από κοντά την εθιμοτυπία του οθωμανικού ντιβανιού. Καθισμένος σταυροπόδι στα δεξιά του οικοδεσπότη του, κάπνιζε τσιμπούκι με κεχριμπαρένιο επιστόμιο, έπινε καφέ και αντάλλαζε φιλοφρονήσεις μέσω διερμηνέα.

Ο Kalio Bey, όμως, δεν εμφανίζεται μόνο στη μαρτυρία του Disraeli. Τέσσερις περίπου μήνες νωρίτερα, τον Ιούνιο του 1830, τον είχε συναντήσει στην Άρτα και ο David Urquhart. Ο Βρετανός πρόξενος Meyer τού τον είχε συστήσει ως έναν από τους ευφύστερους ανθρώπους που μπορούσε να γνωρίσει στην πόλη.

Ο Urquhart τον ξεχωρίζει από τον τότε διοικητή της Άρτας, τον Musseli Bey, και τον συνδέει με μία από τις σημαντικότερες παλαιές οθωμανικές οικογένειες του τόπου. Καταγράφει μια εκτενή πολιτική συζήτηση μαζί του για τους Έλληνες, τους Αλβανούς, τις μεταρρυθμίσεις του σουλτάνου Μαχμούτ Β' και τις αλλαγές που συντελούνταν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αναφέρει επίσης το κτήμα του, γνωστό για την καλλιέργεια καπνού.

Στο Contarini Fleming υπάρχει και μια ακόμη ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια: ο μπέης φέρεται να είχε πρόσφατα κρατηθεί στη Ρωσία, όπου είχε τύχει καλής μεταχείρισης, και να είχε μιλήσει ο ίδιος στον επισκέπτη του γι' αυτή την εμπειρία. Η πληροφορία δεν έχει ακόμη διασταυρωθεί από ανεξάρτητη πηγή, αποτελεί όμως πρόσθετο στοιχείο για την αναζήτηση της ταυτότητάς του.

Εδώ προκύπτει ένα ενδιαφέρον ιστορικό ερώτημα. Ο Urquhart διακρίνει σαφώς τον Kalio Bey από τον Αλβανό διοικητή της πόλης, ενώ λίγους μήνες αργότερα ο Disraeli τον αποκαλεί «Kalio Bey the Governor». Δεν γνωρίζουμε αν στο μεταξύ είχε αλλάξει η διοίκηση της Άρτας ή αν ο Disraeli χρησιμοποίησε τον τίτλο με λιγότερη ακρίβεια. Παραμένει επίσης ανοιχτό το ζήτημα της οριστικής ταύτισης του προσώπου πίσω από τις διαφορετικές γραφές Kalio και Kalid.

Από την Άρτα προς τα Γιάννενα: μια παράξενη νύχτα στα βουνά

Μετά την επίσκεψη στον Kalio Bey, η μικρή ομάδα αναχώρησε για τα Γιάννενα. Ο μπέης τούς έδωσε έναν άνδρα της προσωπικής του φρουράς ως συνοδό και μια επιστολή που θα τους διευκόλυνε στον δρόμο.

Ύστερα από πολύωρη πορεία στα βουνά έφθασαν, λίγο πριν από τη δύση του ήλιου, σε ένα τεράστιο αλλά ερειπωμένο χάνι, το οποίο ο Disraeli παρομοιάζει με γοτθικό κάστρο. Βρισκόταν περίπου στη μέση της διαδρομής Άρτας-Ιωαννίνων και χρησιμοποιούνταν πλέον ως

στρατιωτικός σταθμός. Η περιγραφή και η θέση του επιτρέπουν την υπόθεση ότι πρόκειται για το χάνι στα Πέντε Πηγάδια, στο γνωστό πέρασμα της παλιάς οδού Άρτας-Ιωαννίνων.

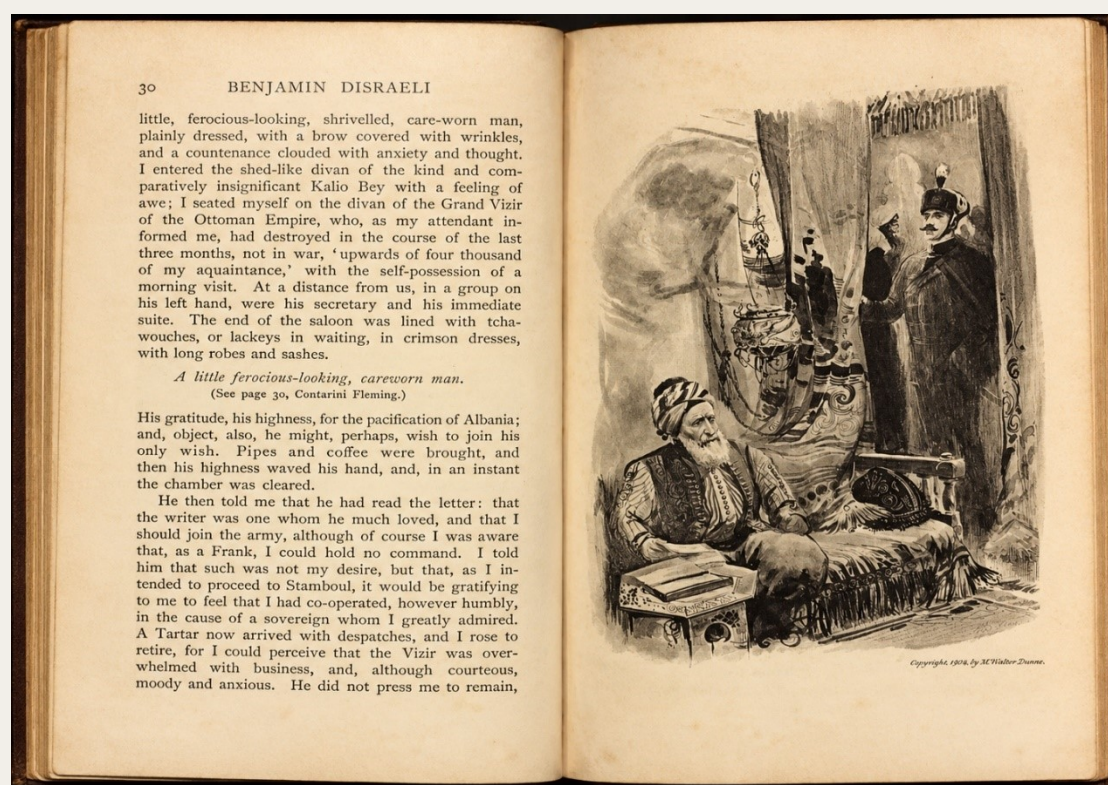
Εκεί η βραδιά πήρε απροσδόκητη τροπή. Ο νεαρός μπέης που διοικούσε τον σταθμό υποδέχθηκε τους ταξιδιώτες, αλλά η αδυναμία συνεννόησης δεν επέτρεπε στη συζήτηση να προχωρήσει. Όπως αφηγείται ο Disraeli στο Contarini Fleming, οι δύο άνδρες κάπνιζαν, αντάλλασσαν πίπες και έβαζαν το χέρι στην καρδιά ως ένδειξη ευχαριστίας, χωρίς να καταφέρνουν να ξεπεράσουν την αμηχανία.

Τότε ο νεαρός Άγγλος σκέφτηκε να προσφέρει μπράντι. Η ατμόσφαιρα άλλαξε αμέσως. Ακολούθησαν κρασί, φαγητό και μια ολοένα πιο εγκάρδια φιλοξενία. Ο Disraeli θυμόταν ότι κάποια στιγμή... έπαψε να θυμάται οτιδήποτε.

Εύπνησε μέσα στη νύχτα τυλιγμένος σε χαλί, ανάμεσα σε ένοπλους άνδρες που κοιμούνταν γύρω από τη φωτιά. Το επόμενο πρωί αποχαιρέτησε τον νεαρό οικοδεσπότη του. Στο μυθιστόρημα, ο Disraeli κλείνει το επεισόδιο με μια χαρακτηριστική φράση:

“Το επόμενο πρωί αποχαιρέτησα με μεγάλη εγκαρδιότητα τον εύθυμο οικοδεσπότη μου και του χάρισα την πίπα μου, ως ενθύμιο του ότι είχαμε μεθύσει μαζί”.

Η μικρή ομάδα συνέχισε κατόπιν τον δρόμο της προς τα Γιάννενα.



Εικονογραφημένη έκδοση του μυθιστορήματος Contarini Fleming του Benjamin Disraeli (M. Walter Dunne, 1904). Στην αριστερή σελίδα (σ. 30) γίνεται αναφορά στον Kalio Bey της Άρτας, ενώ στη δεξιά εικονίζεται η συνάντηση του Disraeli με τον Μεγάλο Βεζίρη Resid Mehmed Pasha στα Γιάννενα. Χαρακτικό του Frederick Morgan. (Ψηφιακή επεξεργασία φωτογραφίας από το πρωτότυπο βιβλίο.)

Από το ταξίδι στη λογοτεχνία

Η γοητεία που ασκούσε στον νεαρό Disraeli ο οθωμανικός κόσμος είναι εμφανής στις επιστολές του. Ο στρατός, ο Μεγάλος Βεζίρης, οι μπέηδες, το ντιβάνι, ακόμη και η πρώτη φωνή του μουεζίνη αποτελούν γι' αυτόν εμπειρίες που παρατηρεί με ζωηρό ενδιαφέρον και συχνά με θαυμασμό.

Το ταξίδι δεν έμεινε για πολύ κλεισμένο στις οικογενειακές επιστολές του. Δύο χρόνια αργότερα, το 1832, κυκλοφόρησε το Contarini Fleming, ένα μυθιστόρημα με έντονα αυτοβιογραφικά στοιχεία, στο οποίο ο Disraeli αξιοποίησε εμπειρίες από τις περιηγήσεις του στην Ανατολή.

Η σύγκριση της ταξιδιωτικής αφήγησης με το μυθιστόρημα αποκαλύπτει ότι η Άρτα διατήρησε ξεχωριστή θέση στη μνήμη του. Η πόλη που άλλοτε φημιζόταν για τους κήπους της και τώρα βρισκόταν σε ερείπια, η φωνή του μουεζίνη, η υποδοχή στο ντιβάνι και η μορφή του «Bey of Arta» επανεμφανίζονται στη λογοτεχνική αφήγηση. Ακόμη και η παράξενη νύχτα στο ορεινό χάνι, στον δρόμο προς τα Γιάννενα, διατηρεί τις χαρακτηριστικές λεπτομέρειες της πραγματικής περιπέτειας.

Ο Disraeli δεν περιορίστηκε, επομένως, στην απλή καταγραφή των ταξιδιωτικών του εντυπώσεων. Τις επεξεργάστηκε και τις μετέτρεψε σε σκηνές ενός μυθιστορήματος, όπου η προσωπική εμπειρία συνυπάρχει με τη λογοτεχνική δημιουργία.

Έτσι, η σύντομη παραμονή του στην Άρτα άφησε ένα μικρό αλλά αναγνωρίσιμο ίχνος όχι μόνο στην αλληλογραφία του, αλλά και στο λογοτεχνικό έργο του μελλοντικού πρωθυπουργού της Μεγάλης Βρετανίας.

Από τον ταξιδιώτη του 1830 στον πρωθυπουργό του 1878

Η σχέση του Benjamin Disraeli με την Ήπειρο δεν τελειώνει, κατά έναν παράδοξο τρόπο, με το νεανικό ταξίδι του. Σχεδόν μισό αιώνα αργότερα, το 1878, ο εικοσιπεντάχρονος περιηγητής είχε γίνει λόρδος Beaconsfield και πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας. Στο Συνέδριο του Βερολίνου βρέθηκε αυτή τη φορά όχι απέναντι στους ανθρώπους και στα τοπία της οθωμανικής Ηπείρου, αλλά απέναντι στο πολιτικό ζήτημα του μέλλοντός της.

Η στάση του Disraeli απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε αρχίσει να διαμορφώνεται ήδη πριν από το ταξίδι του στην Ανατολή. Όπως επισημαίνει ο ιστορικός Miloš Ković, ο νεαρός Disraeli αντιμετώπιζε με αυξανόμενη δυσπιστία τη ρωσική επέκταση στα Βαλκάνια και έβλεπε τις εξεγέρσεις των χριστιανικών πληθυσμών της περιοχής μέσα από το πρίσμα του ανταγωνισμού των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Θεωρούσε μάλιστα τη Ναυμαχία του Ναβαρίνου πολιτικό σφάλμα, πιστεύοντας ότι η Ρωσία είχε αξιοποιήσει τον βρετανικό φιλελληνισμό για να προωθήσει τους δικούς της στόχους εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ο Ković χρησιμοποιεί τον όρο “τουρκοφιλία” για να περιγράψει αυτή τη νεανική στάση του Disraeli. Οι ρίζες της, σύμφωνα με τον ιστορικό, βρίσκονταν όχι μόνο στον φόβο της ρωσικής επέκτασης, αλλά και στην αίσθηση συγγένειας που ο νεαρός Άγγλος αισθανόταν προς την

οθωμανική άρχουσα τάξη. Υπό αυτό το πρίσμα, το ταξίδι του το 1830 αποκτά μια πρόσθετη διάσταση. Το ενδιαφέρον του για τον οθωμανικό στρατό, η επιθυμία του να συναντήσει τον Μεγάλο Βεζίρη στα Γιάννενα και η επίσκεψή του στον Kalio Bey της Άρτας δεν αποτελούν μόνο γραφικές εμπειρίες ενός περιηγητή που ανακαλύπτει την Ανατολή. Εντάσσονται και στο ευρύτερο πλαίσιο των πολιτικών αντιλήψεων με τις οποίες προσέγγιζε ήδη τον οθωμανικό κόσμο.



Ο Benjamin Disraeli, λόρδος Beaconsfield και πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας, φωτογραφημένος στις 22 Ιουλίου 1878, λίγες ημέρες μετά το Συνέδριο του Βερολίνου. Φωτογραφία Jabez Hughes, Osborne House. (National Portrait Gallery, London, NPG x665).

Η σχέση αυτή, ωστόσο, δεν υπήρξε αμετάβλητη. Οι αντιλήψεις του Disraeli για την Οθωμανική Αυτοκρατορία εξελίχθηκαν κατά τις επόμενες δεκαετίες. Όταν βρέθηκε στο Συνέδριο του Βερολίνου το 1878, η διατήρησή της συνδεόταν πλέον με συγκεκριμένες

προτεραιότητες της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής και, κυρίως, με την ευρωπαϊκή ισορροπία δυνάμεων. Η νεανική του γνωριμία με την οθωμανική Ήπειρο δεν μπορεί να θεωρηθεί από μόνη της εξήγηση της μεταγενέστερης πολιτικής του. Προσφέρει, όμως, ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ιστορικό υπόβαθρο για να παρακολουθήσουμε τη διαδρομή του από τον ταξιδιώτη του 1830 στον πρωθυπουργό του 1878.

Μετά τον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο του 1877–1878 και τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, οι Μεγάλες Δυνάμεις συγκεντρώθηκαν στο Βερολίνο για να επανεξετάσουν τη νέα κατάσταση στα Βαλκάνια. Η Ελλάδα επιδίωκε εδαφική επέκταση προς την Ήπειρο, τη Θεσσαλία και την Κρήτη. Ο Disraeli, που εκπροσωπούσε τη Μεγάλη Βρετανία μαζί με τον υπουργό Εξωτερικών λόρδο Salisbury, αντιμετώπιζε το ζήτημα μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της βρετανικής πολιτικής: τον περιορισμό της ρωσικής επιρροής και τη διατήρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως παράγοντα της ευρωπαϊκής ισορροπίας.



Ο Benjamin Disraeli, λόρδος Beaconsfield, καθ' οδόν προς συνεδρίαση του Συνεδρίου του Βερολίνου, το 1878. Χαρακτικό από το Illustrated London News, 13 Ιουλίου 1878. (UK Parliament, Heritage Collections).

Η στάση του απέναντι στις ελληνικές διεκδικήσεις αποτυπώνεται με ιδιαίτερη σαφήνεια στην ομιλία του στη Βουλή των Λόρδων, στις 18 Ιουλίου 1878. Ο Disraeli εξήγησε ότι σκοπός του Συνεδρίου δεν ήταν η διανομή οθωμανικών εδαφών στην Ελλάδα, αλλά η αναδιοργάνωση της

Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αναγνώρισε, ωστόσο, ότι τα υπάρχοντα ελληνοτουρκικά σύνορα ήταν προβληματικά και ότι η επικείμενη ανακατανομή εδαφών δημιουργούσε την ευκαιρία να εξεταστεί η διόρθωσή τους. Σύμφωνα με τον ίδιο, η βρετανική κυβέρνηση είχε ήδη απευθυνθεί στην Υψηλή Πύλη, ζητώντας να αντιμετωπίσει το ζήτημα με ευρύ πνεύμα.

Στο Βερολίνο οι Έλληνες αντιπρόσωποι, με επικεφαλής τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη, παρουσίασαν τις ελληνικές διεκδικήσεις. Η Ελλάδα δεν συμμετείχε ως ισότιμο μέλος στις αποφάσεις του Συνεδρίου, αλλά οι εκπρόσωποί της κλήθηκαν να εκθέσουν τις θέσεις της. Το αποτέλεσμα δεν ήταν η άμεση παραχώρηση εδαφών, αλλά η διατύπωση μιας πρότασης για διόρθωση των ελληνοτουρκικών συνόρων.

Το κρίσιμο σημείο για την Άρτα βρίσκεται στο 13ο Πρωτόκολλο του Συνεδρίου και στο άρθρο 24 της Συνθήκης του Βερολίνου, της 13ης Ιουλίου 1878. Το Πρωτόκολλο πρότεινε να εξεταστεί νέα συνοριακή γραμμή στη Θεσσαλία και την Ήπειρο, με γεωγραφικά σημεία αναφοράς τον Πηνειό προς το Αιγαίο και τον Καλαμά προς το Ιόνιο. Το άρθρο 24 προέβλεπε ότι, αν η Ελλάδα και η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν κατόρθωναν να συμφωνήσουν, οι έξι Μεγάλες Δυνάμεις μπορούσαν να προσφέρουν τη μεσολάβησή τους.

Η διατύπωση αυτή είχε μεγάλη σημασία, αλλά και σαφή όρια. Δεν καθόριζε οριστικά νέα σύνορα ούτε υποχρέωνε την Υψηλή Πύλη να παραχωρήσει αμέσως τα προτεινόμενα εδάφη. Άφηνε το ζήτημα ανοιχτό σε διαπραγματεύσεις. Η βρετανική στάση δέχθηκε μάλιστα επικρίσεις στο ίδιο το βρετανικό Κοινοβούλιο, επειδή η πρόβλεψη για μεσολάβηση δεν συνοδεύταν από ισχυρότερη δέσμευση για την εφαρμογή της συνοριακής διόρθωσης.

Οι διαπραγματεύσεις συνεχίστηκαν και μετά το Συνέδριο. Το 1880 προτάθηκε νέα συνοριακή γραμμή που περιλάμβανε τα Γιάννενα και το Μέτσοβο, αλλά η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν την αποδέχθηκε. Η συμφωνία για τη νέα συνοριακή γραμμή επιτεύχθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις 24 Μαΐου 1881 και ακολούθησε η ελληνοτουρκική σύμβαση της 2ας Ιουλίου, με την οποία ρυθμίστηκαν οι όροι της εδαφικής παραχώρησης. Η Ελλάδα απέκτησε το μεγαλύτερο μέρος της Θεσσαλίας και την περιοχή της Άρτας, με την οροθετική γραμμή να εκτείνεται κατά μήκος του Αράχθου, ενώ τα Γιάννενα και το μεγαλύτερο μέρος της Ηπείρου παρέμειναν υπό οθωμανική κυριαρχία.

Ο Disraeli δεν πρόλαβε να δει το αποτέλεσμα: πέθανε στις 19 Απριλίου 1881, λίγες εβδομάδες πριν από την υπογραφή της συμφωνίας που άνοιξε τον δρόμο για την ενσωμάτωση της Άρτας στο ελληνικό κράτος.



Η Ελληνική αντιπροσωπεία στο Συνέδριο του Βερολίνου.

Η ελληνική αντιπροσωπεία στο Συνέδριο του Βερολίνου (1878), όπου τέθηκε το ζήτημα της διόρθωσης των ελληνοτουρκικών συνόρων. Καθήμενος στο κέντρο ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, όρθιος στο κέντρο ο Ιωάννης Γεννάδιος και δεξιά ο Αλέξανδρος Σκουζές.

Επίλογος

Ο Benjamin Disraeli έμεινε στην Άρτα λίγο. Κι όμως, η σύντομη παραμονή του άφησε πίσω της μια σειρά από χαρακτηριστικές εικόνες: μια πόλη που έφερε ακόμη βαριά τα ίχνη των γεγονότων της προηγούμενης δεκαετίας, το σπίτι που χρησιμοποιούσε το βρετανικό προξενείο, την πρώτη φωνή μουεζίνη που άκουσε στη ζωή του, έναν Οθωμανό μπέη που θα περνούσε αργότερα στη λογοτεχνία του και, λίγο πιο πέρα στον δρόμο προς τα Γιάννενα, ένα ερειπωμένο χάνι στα βουνά.

Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον αυτής της επίσκεψης είναι ότι δεν διαθέτουμε μόνο τις εντυπώσεις ενός περαστικού ταξιδιώτη. Ο David Urquhart, που είχε βρεθεί στην ίδια πόλη μόλις τέσσερις μήνες νωρίτερα, μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε αρκετές από τις παρατηρήσεις του Disraeli μέσα στο ιστορικό και κοινωνικό περιβάλλον της Άρτας του 1830. Οι δύο μαρτυρίες φωτίζουν διαφορετικές πλευρές της ίδιας πόλης και, όπου συναντιούνται, αποκτούν πρόσθετη τεκμηριωτική αξία.

Έτσι, δύο Άγγλοι ταξιδιώτες που πέρασαν από την Άρτα μέσα στο ίδιο έτος μάς άφησαν, χωρίς να το επιδιώξουν, δύο διαφορετικές αλλά συμπληρωματικές ματιές σε μια πόλη που προσπαθούσε ακόμη να ξανασταθεί στα πόδια της.

Και η ιστορία επιφύλασσε μια τελευταία σύμπτωση: ο νεαρός επισκέπτης του 1830 θα επέστρεφε, σαράντα οκτώ χρόνια αργότερα, στην ιστορία της ίδιας περιοχής — όχι ως ταξιδιώτης αυτή τη φορά, αλλά ως πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας, στο Συνέδριο του Βερολίνου, όπου τέθηκε το ζήτημα της διόρθωσης των ελληνοτουρκικών συνόρων. Δεν έζησε όμως για να δει την Άρτα να ενσωματώνεται στο ελληνικό κράτος το 1881.

Πηγές και βιβλιογραφία

Disraeli, Benjamin, Benjamin Disraeli Letters, 1815–1834, τόμ. Ι, επιμ. John A. W. Gunn, John P. Matthews, Donald M. Schurman και Melvin G. Wiebe, University of Toronto Press, Toronto, 1982.

Disraeli, Benjamin, επιστολή προς τον William Meyer, 12 Οκτωβρίου 1830, Trinity College, Cambridge, Papers of Richard Monckton Milnes, Lord Houghton, HOUH/H/A/14.

Meredith, William George, επιστολή προς William Meyer, Άρτα, 14 Οκτωβρίου 1830, Trinity College Library, Cambridge, Papers of Richard Monckton Milnes, Lord Houghton, HOUH/H/A/15.

Urquhart, David, The Spirit of the East: Illustrated in a Journal of Travels through Roumeli during an Eventful Period, 2 τόμοι, Henry Colburn, London, 1838.

Disraeli, Benjamin, Contarini Fleming: A Psychological Auto-Biography, John Murray, London, 1832· έκδ. Edward Moxon, London, 1834.

Great Britain, House of Lords, «Congress—Correspondence and Protocols», Hansard, Parliamentary Debates, 18 Ιουλίου 1878.

Congress of Berlin, Πρωτόκολλο αριθ. 13, 5 Ιουλίου 1878.

Treaty of Berlin, 13 Ιουλίου 1878, άρθρο 24.

Ković, Miloš, Disraeli and the Eastern Question, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Copyright

© Αναστασία Καρρά

Η εργασία είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση επί χρημάτων και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή σε άλλη διασκευή, σύμφωνα με τον Ν.2387/1920 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/1993 και ισχύει σήμερα) και κατά τη διεθνή σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), χωρίς τη γραπτή άδεια του συγγραφέα.

APTA 30.08.2026